

**Szobrászati alkotótelepek:
szépségek és kétségek***

Bevezetésként nyomban szögezzük le: több a kétség, mint a szépség. A hetvenes-nyolcvanas évek kibontakozása, virágzása után a kilencvenes évekre, az ezredfordulóra általános válsághelyzet lett úrrá a magyarországi szobrászati alkotótelepeken: képletesen fogalmazva a szobrokat befogadó tér légüres, a terület - mind fizikai, mind fogalmi értelemben - gazdátlan, egyre inkább elnéptelenedő. A vészjelzések közül most csupán egyet idézünk, amelyet egy magyar szobrászati alkotótelepen, Dunaújvárosban dolgozott amerikai szobrász, Barry Parker írt 2001-ben a *Sculpture* című amerikai szakfolyóiratban: "A szimpozion, amelyet a kommunista rezsim alatt hoztak létre azért, hogy kulturális hagyományt alapozzanak meg egy ipari városban, most fenyegetve érzi magát az új, átmeneti gazdasági helyzetben. A Dunafer, ahogy más iparvállalatok is Magyarországon, a kommunizmus bukása óta ☐eladók☐, és aktív kutatás folyik egy befektető után. Új tulajdonlás esetén az acélszimpozion a nyereszkesedés áldozatává válhat, és a művészek meghívásának értékes hagyománya - hogy munkákat készítsenek a város és a park számára - véget érhet."

Az aggodalmak nem alaptalanok, mint ahogy több szünetelő, vegetáló, vagy időlegesen működő alkotótelep példája is bizonyítja. A fenntartás, a működtetés meghatározó, anyagi feltételeinek hiánya abból az alapvetően hihetetlen tényből, abból a kulturális költségvetési, finanszírozási rendszerből ered, amelyben egészen egyszerűen nincs a kortárs vizuális művészetek, a képző- és iparművészet támogatását, üzemszerű fenntartását biztosító tétel. Míg a színházművészet, a filmművészet, a könyvkiadás léte és "működtetése" központi és önkormányzati önálló fejezetek és kulturális, a művészeti területek által kialakított alapok által támogatott, addig a képző- és iparművészet alkotóinak és gondozóinak munkája, infrastruktúrája és létfenntartása, a kortárs művészet működése a kulturális költségvetés számára egyszerűen nem létezik, illetve minden és mindenki a Nemzeti Kulturális Alaphoz utalt, egyre bonyolultabb pályázati rendszeréhez irányított, amely tudvalevőleg fenntartási, működtetési költségeket nem fedez. Ilyen körülmények között valóságos, megfajthetetlen csoda, hogy a rendszerváltás után is beszélhetünk még szobrászati alkotótelepekről Magyarországon, és hogy a több évtizedes múltú telepek mellett újabbak kezdtek meg működésüket.

A finanszírozási rendszer abszurditásából, illetve csaknem teljes hiányából fakadó aggasztó jelenségek, a kétségek számbavétele előtt azonban emlékezzünk meg a szépségekről is. Arról, hogy a szobrászat monumentális ágazatában, a meglehetősen csüggesztő köztéri termés mellett az alkotótelepek közegében, műhelyeiben születhettek és születhetnek meg azok a nagyméretű, a maradandóság igényével készített, és valamilyen korlátozott nyilvánosságú, de mégiscsak közösségi térbe helyezett műalkotások, amelyeket nem korlátoz, befolyásol, deformál megrendelői akarat, igény, korlát. A millenniumi emlékmű-áradásban, amelyben csaknem száz, többnyire sematikus Szent István-szobor került a magyar közterekre és amely műegyüttes valószínűleg kitűnő vizsgálati terepet biztosít majd a köztéri műágazat konvencióinak minden rendszert túlélő tanulmányozásához, és amely monumentális kollekcióban a hitelesen fogalmazott, a korszerű, sablonokat elvető, szobrászi leleménnyel megoldott terv megvalósításának esélye megnyílása esetén természetesen már-már leküzdhetetlen akadályokat állítanak (Zalaegerszeg, Fischer György műve), nos ebben a mélyen lehangoló köztéri igényrendszerben a művésztelepi szobrászati törekvések továbbélésének, továbbéltetésének kiemelt, létfontosságú jelentősége van. Vagy a millenniumi mellett említhetjük a hivatalos szobrászat 56-os emlékmű-ágazatát is, annak is legújabb, elplázásított példányát a budai Mammut-üzletközpont előtt, de hivatkozhatunk arra a példátlan és minősíthetetlen esetre, ami

Kecskeméten történt: a város főterén az 1975-ben felavatott, a város-szülött Kodály Zoltánt megidéző portréemlékművet (Városi Tanács és Melocco-Kerényi) az emlékhely elemeinek felhasználásával 56-os emlékművé alakították át (Városi Önkormányzat és Kerényi). Kodály Zoltán földre, 56-osok előre; Kodály Zoltánnal helyet cserélnek az ötvenhatosok - az e szlogenek jegyében működő, az illúziókat véglegesen és visszavonhatatlanul szétromboló köztéri emlékállítási gyakorlat mellett a szobrászati alkotótelepek még így, hanyatlásukban, helyenként romjaikban is szobrászati elíziumi mezőknek tűnnek.

A megrendelő (a mindenkori hatalom) igény- és ízlésszintje kizárásával tehát a szobrászati művésztelepeken autonóm, művészeti indíttatásra, esztétikai vezérelvekre alkotott monumentális kompozíciók jöhettek, jöhetnek létre, és mindehhez az anyag- és technika-segítség is adott, s általában az optimális alkotókörülmények is biztosítottak. Viszonylag nagy nyilvános műegyüttesek szerveződhetek így a megmunkált anyag, a szobrászati technika által meghatározottan: Villányban a kő, Dunaújvárosban a vas és az acél, Nagyatádon a fa művelői valósíthatták meg monumentális elképzeléseiket. Mindenhol létrejöhetett a művész-párbeszédre alapozott alkotói műhely, ahol a magyar és az Európából, vagy a világ más tájairól érkezett szobrászok munkálkodása révén nemzetközi kollekciók szerveződhetek. A három nagy alkotótelep mellett és nyomában a kilencvenes években Tatabányán a fémszobrászok, Zalaegerszegen először a fa és a fémek, majd a kő művelői dolgoztak úgy, hogy a villányihoz, a dunaújvárosihoz, a nagyatádihoz hasonlóan szoborparkok kiépülése kezdődött meg. A kor progresszív szellemisége által áthatott, az egyes életművekben kimagasló jelentőségű alkotások formálódtak ezekben a műhelyekben; létrejöttek azok a művek, amelyeknek létre kellett jönniük, s amelyek összességükben viszonylag korlátozásoktól mentesen teremtették meg egy-egy periódus szobrászati lenyomatát: a művésztelepi monumentális szoboregyüttesek - néha töredezetten - de mégiscsak művészeti folyamatokat rajzoltak és rajzolnak meg, fontos tendenciákat nyomatékosítanak, s mint a múzeumok által gyűjthetetlen és raktározhatatlan, bemutatthatatlan műtárgyak gyűjtőhelyei nélkülözhetetlenekké váltak.

A szobrászati alkotótelepek eme pozitív mérlegének összetevői mellett súlyos kétség-szemponctokat, kétség-tételeket is felsorakoztathatunk. Az egyik kiindulópontunk a program tisztázatlansága lehet. Valamilyen rejtett program - az anyag és a technika meghatározottságain túlmenően - az alkotótelepen résztvevő, dolgozó művészek kiválasztásában lappang, de ez a tényező a legtöbb esetben nem tisztázott. Általában meghívással, ritkább esetben pályáztatással nyerhetik el a szobrászok az alkotási, a monumentális mű-teremtési lehetőséget, de a kiválasztás szempontjai ismeretlenek. Nem tudható, hogy minőség-, stílus-, esetleg nemzedéki vagy hovatartozási szempontok befolyásolják a résztvevőket kiválasztó döntéseket, vagy az addig kifejtett munkásság a döntő tényező a munkalehetőség felkínálásában és elnyerésében, esetleg az addig létrejött gyűjtemény kiegészítésének, bővítésének, sokrétűbbé alakításának akarata, egy-egy jellegzetességének megerősítése determinálja az állásfoglalásokat. A személyi ügyeken túlmenően azonban a kialakult műegyüttes, a helyenként már a százas számot közelítő műszám sem ad magyarázatot a gyűjtemény szellemi vezérelvére. Villányról érkekezve Csenkey Éva jegyezte meg: "A visszatérő külföldiek[...] szemlélete és munkája beépült a szimpozionok történetében ritka, erős belső kohéziót adó, nem deklarált, inkább csak gyakorolt művészeti programba. A felületes beskatulyzás szerint a Magyarországon késleltetve áthullámozó nonfiguratív művészet termékeinek látszanak ezek a szobrok, de indítórugójuk egyáltalán nem a látványvilág, az ábrázolás tagadása, hanem az átértzett, csakis szobrászi eszközökkel megjeleníthető ábrázolnivaló keresése volt." Ám ez természetesen nem minősíthető önálló programnak, amiként Dunaújvárosban a művészek a gyárba-mozgalom, vagy az első évek műtermését csaknem beolvasztásra ítélt gyakorlat sem, amelyről Sasvári Edit emlékezett meg tanulmányában: "A szobrok [...] a beolvasztást elkerülve egy ideig a Partfenntartó Vállalat telepén heverték. Egyes vélemények szerint éppen egy pártközponti utasításra a □szerencse□ (a francia kommunista párt egyik tagja személyében, aki szerette

volna megnézni a szobrokat) azonban nem sokáig késlekedett. A műveket összeszedték, és a Duna-parton felállították..."

És ha nincs megfogható program, akkor nincs a gyűjtemény felépítését, karakterét behatároló gyűjtőkör sem, hacsak az anyag- és technikai adottságok nem tekinthetők annak. Viszont itt, ezen túlmenően van egy furcsa bizonytalansági tényező. A múzeum kész művet szerez, vásárol meg, ítélete meghozatalában kontroll-tényezők, tanulságok, támpontok serege segíti, míg a szabadtéri szoborgyűjtemények tradíciókat nélkülöző, változó intézményi háttereket képviselő organizátorai, gyűjteménykezelői sokszor csak vázlatos tervek alapján, vagy csupán a művész munkásságának felületes ismeretében döntenek, dönthetnek arról, kinek a mozdíthatatlan, vagy nehezen áthelyezhető, állandóságra ítélt, és ezért körülményesen raktárba helyezhető, vagy megszüntethető alkotása készüljön el. A minősítés, a kvalitás- és érték-megítélés a szobrászati alkotótelepen utólagos - és ez veszélyeket hordoz: mi legyen egy esetleg nagyon gyengén sikerült, rosszul kivitelezett, az egész gyűjtemény színvonalát rontó, megkérdőjelező alkotás esetében?

Talán ennél is aggasztóbb a nagy nehézségek által biztosított körülmények között létrejött művek megőrzésének, fennmaradásának esélye, problematikája. A művésztelepi mű nyilvántartása és dokumentálása nem múzeumi szintű: mert nincs egységes intézmény, intézményrendszer, és mert nincs törvényi szabályozás a művésztelepi szoborgyűjtemények mögött. Nincs leltárkönyv, nem készül leírókarton, fotódokumentáció, és általában elmarad a feldolgozás, a tudományos igényű publikáció is. Ezzel összefüggésben nincsenek meg a megőrzés objektív feltételei: a nyilvános terekben elhelyezett művek védtelenek a fémgyűjtők, a szoborrongálók ellen. A szabadtérben álló művek esetében folyamatos állagmegóvó, restauráló munkálatokra lenne szükség: ezekhez az anyagi feltételek, az adottságok és lehetőségek nem léteznek. Művek sora tűnik el csaknem teljesen nyomtalanul, az időjárás hatására pusztulnak, károsodnak a fa-munkák: másoké mellett Berczeller Rezső nagyatádi munkája már nyomokban sem látható, ugyanitt Farkas Ádám és Deim Pál műve elkészítő állapotban sodródik a megsemmisülés felé. Ezek a válságjelzések is azt tanúsítják, hogy a helyi kezdeményezőkézségre beindított és működtetett alkotótelepek képtelenek az önálló, folyamatos munkára, és ezzel lényegük: a permanens építkezés, a folyamatos gyűjteményszervezés akadozik, szakad meg. A szobrászati alkotótelepek műegyüttese így zárványokká válnak, és a fenntartási körülményeket mérlegelve kimondható: lassú pusztulásra vannak ítélve.

Némi reményt ad, hogy 2000-ben Dunaújvárosban újabb monumentális fémkompozíciókat - magyar és külföldi szobrászok munkáit - állították fel a Duna-parti szoborparkban, hogy Tatabányán, szinte anyagi bázis nélkül, Lois Viktor és kollégái is újabb műveket alkothattak, és hogy Zalaegerszegen a korábbi vasból és fából alakított szobrok, konstrukciók mellett most kőből faragott monumentális alkotások valósulhattak meg, kerülhettek helyükre a gébárti szoborparkban. Zalaegerszeg egyszersmind ezzel a magyarországi szobrászati alkotótelepek körében egyedülálló módon szakított az egynemű anyag- és technika-központú profillal, és így egy változatos, sokágú monumentális szoborgyűjtemény alapjait teremtette meg, amely szerencsés esetben tovább bővíthető, tágítható lesz. Hangsúlyozzuk, hogy szerencsés esetben: ha a kulturális kormányzat felismeri, hogy nemcsak a kiemelt, reprezentatív nagyberuházásokra van szüksége a magyar kultúrának, a kortárs magyar művészetnek, hanem azokra az alapelemekre, vidéki bázisokra is, amelyek szerény de nélkülözhetetlen éltetői és továbbvivői a műteremtés soha fel nem adható szándékának. Pátoszmentesen: állandó pénzt az alkotótelepeknek!

E szándék csak egységes, átfogó, koncepciózus művészeti, és művész-érdekképviselési rendszerrel, fellépéssel érvényesíthető - és tudható, hogy a pénz mellett ebben van a legnagyobb hiány Magyarországon.

* Elhangzott a Zalaegerszegi Nemzetközi Művésztelep 10 éves évfordulója alkalmából rendezett szimpozionon, Zalaegerszegen, 2001. november 24-én.